

Lábjegyzetek nélkül

BALÁZS IMRE JÓZSEF: MINT EGY ÚSZÓ SZÍNHÁZ

**Pallas Akadémia
Csíkszereda, 2005
210 oldal, 12 Lej**

„Egészen pontosan fogalmazva, az alábbiakban nem is az *erdélyiség* hasznáról és káráról esik majd szó – hiszen ez rendkívül változékony és sokoldalú kategória –, inkább az *erdélyizéséről*. Csakhogy ez a szó nem létezik, meg kell tehát alkotni a jelentését. Jelentse azt a továbbiakban, hogy különféle szavak mellé odaillesztjük az »erdélyi« jelzőt, és ezáltal úgy gondoljuk, közelebb érkeztünk azok tartalmához. Például: erdélyi magyar konyha, erdélyi magyar irodalom, erdélyi magyar karrier, lehet folytatni.” (Kiemelések B. I. J.)

Balázs Imre József esszé- és kritikagyűjteményének kezdő sorai bevezetést nyújtanak a kötet legfontosabb, kiemelt tematikájának a világába – ahogy a szerző egyik interjújában kifejtette –, az „Erdély-imázs” (re)formálásába. A korábban és jelen kötet óta megjelent tanulmánykötetei, monográfiái (*A nonsalansz esélye*. Tanulmányok, kritikák. Kolozsvár, Komp-Press, 2001., *Hervay Gizella*. Kismonográfia. Kolozsvár, Kriterion, 2003., *Humor az avantgárdban és a posztmodernben*. Kolozsvár, Scientia, 2004. Társszerző: Selyem Zsuzsa, *Az avantgárd az erdélyi magyar irodalomban*. Marosvásárhely, Mentor, 2006.), az ezekbe a kötetekbe összegyűjtött több száz tanulmány, kritika, esszé valamilyen módon főként az erdélyiséget, az erdélyi irodalmat tematizálja. Humorral, finom iróniával, nagy olvasottsággal, filológiai pontossággal és mély, kutakodó rálátással. A kötet „törzsanyaga” nem a különböző esszék, kritikák folyóiratokban, napilapok irodalmi mellékleteiben való megjelenésének, vagy akár a tárgyalt szerzők életrajzának, műveinek kronológiai egymásutánjából áll össze, inkább ideológiai tematikát követ, vagyis az ideológiák lebontására, újraértelmezésére vállalkozik, az intézményes keretek vizsgálatától az ezekben – vagy/főleg ezeken kívül – született szépirodalmi művek értelmezéséig. A *Mint egy úszó színház* keretét is ez adja, az erdélyi írók pár évvel ezelőtti intézményesülési törekvéséből létrejött (ám azóta akadozó tevékenységgel működő) Erdélyi Magyar Írók Ligája első táborának szubjektív látellete és második táborában elhangzott előadás szerkesztett változata épp az erdélyiség fogalmát igyekszik más perspektívából is értelmezni. A transzszilvanizmus „ideológiai bölcsőjét”, az Erdélyi Helikont alkotó és éltető, „emblematis” szerzők hitvallásától – ahogy Kós Károly Szemlér Ferenchez intézett indulatos, jelen kötetben is beidézt válaszából kiderül: „... az erdélyi írók öreg generációja számára a »transzszilvanizmus« bizony nem előre kitalált jelszó, hanem tradíció, történelmi tudat, akarat, reménység és mindenek-

felett szilárd, megingathatatlan – hit. Hite annak, hogy a mi hazánk – Erdély.”) (kiemelés az eredetiben) – az E-MIL alapszabályában foglaltakig – miszerint „erdélyi magyar író az, aki annak *vallja* magát” (idézi B. I. J., kiemelés B. É.) – látszólag nem sok változott. És mégis.

A „mégis” azokból az értelmezésekből, íróportrékból, analízisekből és szintézisekből körvonalazódik, amelyekből összeáll a *Mint egy úszó színház*. Egy-egy „alak” megformálásakor górcső alá kerül a korábbi kiadás, a reflektált vagy reflektálatlan recepció. Hálószerűen szerveződnek az írások, a különböző jelzések, utalások, összefüggések átjárását biztosítanak a különböző korszakok, értelmezések és a jelen kötetbe illesztett esszék, kritikák között. Egy-egy írófigura megformálásánál beidézi a kortársakat (Karácsony Benőnél Szemlér Ferencet, Horváth Imrénél Székely Jánost), újraolvasó értelmezéseiben nem karddal-bárdal, hanem ugyanolyan finom íróniával akarja eltéríteni a Wass–Nyíró-kultustól az olvasókat, mint ahogyan Tamásit mutatja be a szokásostól eltérően: „Tamási életműve zavarba ejt sokszínűségével, fordulataival. Nem könnyű azonnal dönteni, hogy a regényíró, a novellista, a színműíró vagy netán közéleti ember érdemi meg leginkább, hogy bevonuljon az Erdélyi Panteonba. (Tamási valószínűleg nem szeretne bevonulni sehová, legfeljebb beviharzani, esetleg besétálva körülnézni egy kicsit.) Besétál, körülnéz egy kicsit – ez jellemző Tamási életére és életművére.”

Az imént idézett Kós-levélrészlet *A transzszilvanizmus és a dugó* című, a *Jelszó és mítosz* vitát reflektáló kritikából származik, amelyben Balázs a transzszilvanizmust mint ideológiaképződményt írja le, a paradoxonokat, ellentéteket emeli ki, akárcsak egy-egy életmű, íróportré vagy egy régebben megjelent mű új kiadásának bemutatásakor. Hiszen „minden irodalmi mű vagy tanulmány átírja egy kicsit, visszamenőleg is az irodalom történetét” – vallja a már említett interjúban, ezekből, valamint korábbi kritikáiból és tanulmányaiból is körvonalazódni látszik az évek óta érlett, az erdélyi magyar irodalom történetét egybefoglaló korpusz.

Amely remélhetőleg eligazít majd ezen az értelmezői (hiány)térképen, helyére teszi a sokszor és sokat (félre)értelmezett „erdélyiséget”, amely – Balázs Imre József meggyőződése, s csak egyetérteni tudunk vele – a névből, a szerző nevéből (is) eredeztethető, vagyis az *erdélyiség* „bármilyen műből kimutatható (ad absurdum: egy Weöres Sándor-versből is, ha azt mondjuk valaki Dsida Jenő vagy éppen Szemlér Ferenc álnevén közölné vagy közölte volna valaki).” Dsida Jenő (újra)pozicionálása is várat magára, akivel – Bodor Ádámhoz hasonlóan – nem tud mit kezdeni a szakma, lírája messze áll a helikoni triász (Áprily–Tompá–Reményik) ideologikus verselésétől, kategorizálhatatlansága és önállósága viszont nem juttatta (még) be a kánonba. „A távlati cél, ha van értelme egyáltalán ilyet megfogalmazni, az lenne, hogy a magyar irodalmi köztudatban minőségi és stílári szemponatok alapján Dsida Jenő helye ott legyen Radnóti Miklós mellett, vagy a Bánffy Miklósé Márai Sándor mellett. Törekvéseik, irodalomkoncepciójuk, egyes műveik felépítése között számos hasonlóság mutatható ki. Mindmestanáig a meghatározó irodalomtörténetek, tankönyvek külön fejezetekbe helyezték a »határon túli magyar irodalmakat« és a magyarországi irodalmat, így az átjárás, a kapcsolatteremtés nem jöhetett létre.” A tavaly megjelent *A magyar irodalom történetében* nincs határ (se azon túli), viszont (nemcsak) a Balázs által említett írók hiányoznak a magyarországi párjuk mellől (csak Sütő András, Bodor Ádám és Kovács András Ferenc jutott játszómezhez a nemzeti, válogatott keretben).

„Egyre világosabb az is, hogy a levegő, amit egy író vagy költő beszív, a tüdők működtetését segíti elő, és nem valamiféle poétikai predispozíciót teremt. A költő nem fog «erdélyiül írni» a levegőmolekulák összetételének függvényében (...) Az erdélyi magyar költészet fogalma mára tehát egy egyszerű földrajzi behatárolást hordoz magában.” Az információáramlás szűrőit, az oktatást, valamint az irodalmi kultuszok történetét okolja Balázs Imre József a téves (szűk)látókör miatt. *Ezredfordulás körkép az erdélyi magyar költészetéről* című, a Parnasszusba szánt hosszabb esszé-tanulmányban (amelyen azért észrevehető, hogy magyarországi olvasóknak szól) egy másfajta megközelítésre tesz javaslatot, miszerint inkább markánsan elkülönülő, vagyis transzszilvanista, avantgárd, neoklasszicista, neoavantgárd, posztmodern stb. irányzatok révén történjék a definiálás és kategorizálás, mintsem ideológiai (és biográfiai) alapon. Miközben képbe-térbe helyezi az olvasót az 1944 előtti született, de még aktív idősebb generáció friss köteteiről írt elemzéseivel, átível a középgeneráció jeles képviselőin, és felsorolja a kilencvenes években jelentkezőket is. Az ezt követő kritikákban nem kíméli a már „befutott” ifjú titánokat sem, némelyektől méltán kérve számon az utóbbi évekbeli restséget.

Az író-portrékon (Tamási Áron, Karácsony Benő, Horváth Imre, Bodor Ádám stb.), könyvbemutatókon kívül leltár is a könyv: egyrészt felsorolja, rendezi a kiadókat is, ki mit ad ki, mire helyezi a hangsúlyt, másrészt – jó tanárhoz és szerkesztőhöz hűen – utal, figyelmeztet a hiányosságokra, hibákra. De „reklámfelületként” is kihasználja a publikációs terepet: úgy mutatja be *A börtön szagát*, hogy közben felhívja a figyelmet – párhuzamba állítva és folyamatosan oda-vissza értelmezve – a *Vissza a Forrásokhoz* című interjúkötetre, amely – a nem jól működő könyvterjesztésnek „köszönhetően” – valószínűleg ismeretlen sok olvasó számára, noha olvasási és értelmezési keretet adhat az előbbi kötetnek.

Nem csak kényszerolvasóknak (vagyis kötelező egyetemi olvasmányként kiadott irodalomként és a szűk „szakmának”) szól ez a kritika- és esszégyűjtemény, az írások közérthető megfogalmazása nélkülözi a mindenre (és közérthetlenségre) elkötelezett, lehetőleg minél több terminus technicusszal megáldott és teletűzdelt tanulmányok nyelvezetét. A gyakorló magyartanár vagy a „csak” érdeklődő, szépirodalmat is forgató olvasó éppúgy hasznosíthatja a kritikákban megfogalmazott pozitív vagy negatív, de mindenképp pozicionáló értékítéleteket, mint a szakma. A nyelvezetre is hat a címmel kiemelt hasonlat (vagy fordítva, a nyelvezet is hat a címre, még akkor is, ha az „kölcsonvett”): lebegés, (szín)játék, de feszes a keret, biztos az alap, akárcsak egy úszó színházé.

Bányai Éva